

МЕТОДИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ЯК ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Сучасний підхід до вищої освіти спрямований на підвищення її якості, виміром якої можна вважати здатність студентів до аналізу, синтезування, узагальнення, інтерпретації та систематизації отриманих знань та навичок. Саме проблемне навчання забезпечить майбутніх фахівців такими компетентностями. Мета статті – проаналізувати зміст та значення проблемних методів навчання та їх вплив на підвищення якості освіти у вищих навчальних закладах. Стаття аналізує проблемні методи навчання, як такі, що розвивають самостійність та критичність мислення студентів і є основою для розвитку самоосвіти та самовдосконалення.

Ключові слова: *проблемне навчання, методи проблемного навчання, проблемна ситуація, професійна компетентність, якість освіти.*

Постановка проблеми. Сучасна освітня парадигма орієнтована на самовдосконалення, самореалізацію та саморозвиток особистості. Навчання стає сферою самоствердження особистості, що розкриває здібності та потенціал кожного, створює умови для особистісного зростання. Викладач, який здійснює підготовку фахівців будь-якого рівня, має добирати саме ті методи навчання, які сприяють формуванню адаптивності та самостійності мислення у студентів, розвивають їхню готовність до швидкого пристосування в нових умовах професійної діяльності, здатність до вирішення професійних проблем. Рівень якості сучасної освіти визначається не тільки професійною компетентністю фахівця, а більшою мірою сформованістю у нього самостійності та креативності, здатністю до самоосвіти.

Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми може бути широке застосування методів проблемного навчання, які сприяють активізації мислення студентів, спрямовують на пошук нових способів вирішення завдань, привчають до самостійної праці та організованості, розвивають креативність.

Мета статті – проаналізувати зміст та значення проблемних методів навчання та їх вплив на підвищення якості освіти у вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень. Висока ефективність проблемного навчання відзначена у роботах вітчизняних і зарубіжних психологів та педагогів: Дж. Дьюї, Дж. Бруннера, А. Гебоса, Л. Секея, В. М. Галузинського, О. М. Матюшкіна, І. Я. Лернера, М. І. Махмутова, М. Б. Євтуха, С. І. Архангельського, С. С. Вітвицької, М. М. Фіцули та ін. Дослідники розкривають зміст та технологію проблемного навчання, аналізують його переваги та недоліки. Сучасні дослідження (О. Гулай, І. Ромашенко, С. Снісар, Т. Султанова, та інші) аналізують вплив проблемного навчання на мотивацію до навчання, розвиток проєктивних та творчих здібностей студентів. Проте, у вимогах щодо модернізації вищої освіти при формулюванні результатів навчання використовують здатності студентів до оцінки, аналізу, класифікації, узагальнення, інтерпретації, розпізнання, передбачення тощо. Саме ці компетентності формуються у проблемному навчанні та впливають на якість освіти в цілому, і цей аспект порушеної проблеми має бути детально вивченим.

Основна частина. У теорії навчання вживають поняття: проблема, проблемна ситуація, проблемне завдання, проблемні методи, технології проблемного навчання, проблемність як принцип навчання, проблемний вид навчання.

Проблемність як принцип навчання – це дидактичний принцип, який використовується у викладанні. Сутність його полягає у тому, що при організації процесу навчання зміст навчального матеріалу не подається у готовому для запам'ятовування вигляді, а формулюється в складі проблемної задачі, як невідоме шукане.

Проблемне навчання засноване на отриманні студентами нових знань за допомогою рішення теоретичних і практичних проблем та завдань, які створюються для цього в проблемних ситуаціях [4].

Проблема – це складне теоретичне і практичне завдання, яке потребує розв'язання. Проблема, в якій зазначено параметри та умови розв'язання, визначають як проблемну задачу чи проблемне завдання.

Вирішення навчальної проблеми можливе лише за умови, коли студент володіє достатнім рівнем знань і способами діяльності, які є достатніми, щоб почати пошук невідомого і знайти шлях вирішення проблеми. Основою для створення навчальної проблеми є спеціально організована викладачем проблемна ситуація, в яку потрапляють студенти у процесі навчання.

Сутність *проблемної ситуації* полягає в тому, що для її розв'язання студентам необхідно знайти і застосувати нові знання та способи дій.

Процес продуктивної пізнавальної діяльності людини в умовах проблемної ситуації визначає наступну послідовність дій: опис проблемної ситуації – визначення проблеми – пошук способів її вирішення – визначення найбільш ефективних шляхів вирішення проблеми – аналіз результатів.

Існує кілька найпоширеніших способів створення проблемних ситуацій (І. Богомаз) [1, с. 4]:

– ситуація несподіваності: створюється при ознайомленні слухачів з фактами або ідеями, що викликають подив, здаються парадоксальними;

- ситуація конфлікту: нові факти, висновки, досвід вступають у протиріччя з усталеними науковими теоріями, уявленнями;
- ситуація передбачення: характеризується суперечливістю фактів, здійсненням розумового пошуку;
- ситуація спростування: слухачам пропонується довести неспроможність певної ідеї, спростувати антинауковий підхід тощо;
- ситуація невідповідності: виникає, коли життєвий досвід, світогляд слухачів вступають у протиріччя з науковими даними;
- ситуація невизначеності: проблемне завдання містить недостатню кількість даних для своєчасного розв'язання; у такому разі її розв'язання залежить від кмітливості, мобільності студентів, які повинні самостійно здобути дані, яких не вистачає;
- ситуація вибору: студентам пропонується обрати правильну відповідь з кількох можливих і відомих їм та обґрунтувати свій вибір.

С. Вітвиціка пропонує класифікувати проблемні ситуації так [2, с. 187]: за змістом невідомого X , де X – мета, X – об'єкт, X – спосіб діяльності, X – умова виконання діяльності; за рівнем проблемності: I рівень – спонтанні; II рівень – створені і розв'язані викладачем, III рівень – створені викладачем, але розв'язані студентом; IV рівень – створені і розв'язані студентами.

Залежно від рівня самостійності студентів у навчальній діяльності використовують відповідний метод проблемного навчання: проблемний виклад, частково-пошуковий та дослідницький.

Сутність проблемного викладу полягає у створенні викладачем системи проблемних ситуацій і управлінні процесом їх розв'язання студентами. Він передбачає наступний алгоритм дій: створення проблемних ситуацій, їх аналіз і виявлення протиріч, формування проблемних запитань, пошук способів розв'язання проблеми шляхом висунування гіпотез, доведення їх. Реалізується проблемний виклад переважно під час проблемних лекцій та проблемних семінарів.

Частково-пошуковий метод передбачає виклад навчального матеріалу у формі евристичної бесіди. Часткове пояснення нового поєднується з постановкою педагогом проблемних запитань і пізнавальних завдань або експериментів, що породжують проблемну ситуацію. При цьому навчальні проблеми формулюють і розв'язують студенти за допомогою викладача під час семінарів-диспутів, дебатів, мозкового штурму тощо.

При дослідницькому методі викладач організовує роботу студентів, спираючись на їхній досвід і ставлячи навчальні завдання проблемного характеру теоретичного чи практичного спрямування. Він спонукає студентів до самостійної роботи зі збирання та систематизації фактів, їх аналізу, організовує пошукову діяльність (постановку проблеми і її розв'язання) тощо. Завдання може бути розраховане на кілька хвилин заняття, а також на кілька днів, тижнів, місяців і виконуватись із використанням першоджерел, застосуванням експерименту тощо. За цього методу переважають евристичні процедури, пов'язані з висуненням гіпотез, використанням аналогій.

Досить ефективно у сучасній практиці вищої школи застосовують методи мозкового штурму та диспут. Метод «мозкового штурму» зорієнтований на колективний пошук розв'язання проблеми. Ідея цього методу заснована на тому, що, оскільки критика гальмує мислення, необхідно відокремити в часі висунування гіпотез, розв'язання проблеми і оцінювання. У розв'язанні проблеми беруть участь дві групи студентів – генератори ідей та експерти. Генератори ідей за певний час висунувають максимальну кількість гіпотез (будь-яких, навіть явно помилкових чи фантастичних), а експерти оцінюють висунуті гіпотези. У такий спосіб відбувається колективне розв'язання проблеми шляхом аналізу та узагальнення можливих шляхів вирішення проблеми.

Цікавим з точки зору опрацювання вже засвоєного матеріалу є проведення диспуту. Диспут передбачає зіткнення думок і різних точок зору щодо вирішуваної проблеми. Підготовка викладача до диспуту передбачає детальну розробку плану, визначення основних питань дискусії, підбір літератури з обговорюваної проблеми та вибір модератора.

Диспут розвиває здатності визначити сутність проблеми та доступно її викладати, логічно і критично мислити, толерантно ставитись до іншої точки зору тощо.

Проведення занять, на яких використовують проблемні методи навчання, вимагає від викладача ретельної підготовки, яка включає:

- виявлення знань студентів, які повинні бути базовими для проведення такого заняття. Це необхідно для забезпечення правильного формулювання проблем і створення проблемних ситуацій, які будуть зрозумілими для студентів;
- чітке формулювання проблеми. Висунуту складну проблему можна розділити на 2-3 підпроблеми, кожна з яких студенти формулюють самостійно. Підпроблеми поділяють на міні-проблеми і розглядають у логічній послідовності: розв'язання однієї проблеми підводить до формулювання та розв'язання наступної;
- підбір необхідної інформації для вирішення кожної міні-проблеми і продумування методики розв'язання підпроблем та проблеми загалом;
- підбір наочних посібників і ТЗН, що допомагають поглибити та унаочнити проблему;
- визначення методів стимулювання активності студентів на занятті, спонукання до обговорення проблеми;
- підготовка завдань для подальшої самостійної роботи студентів.

Аналіз результатів дослідження. Проведене дослідження серед магістрів факультету соціальної роботи ЧНТУ (всього 90 студентів) мало за мету виявити методи навчання, що викликають найбільшу

зацікавленість серед студентів, та які є найбільш ефективними у навчанні. Критеріями ефективності навчання було виділено: міцність засвоєння навчального матеріалу та здатність до його використання. Дослідженням було охоплено 45 студентів 1 курсу магістратури та 45 студентів 2 курсу магістратури. Отримані результати були розподілені наступним чином: студенти першого курсу надали перевагу евристичній бесіді та проблемній лекції, студенти 2 курсу – мозковому штурму та диспуту. Свій вибір вони аргументували так:

1-й курс – «це можливість із допомогою викладача вирішити складні завдання», «взяти участь у обговоренні проблем»; 2-й курс – «це цікаво, не монотонно, розвивається самостійність». Серед переваг проблемних методів студенти назвали: можливість вільно висловлювати свої думки, почути різні точки зору, розвивати здатність до аргументування власної позиції, «самостійно відкривати нове».

Висновок. Перевагами проблемного навчання слід виділити те, що вони вибудовуються на основі самостійної мислительної діяльності студентів, внаслідок цього знання є більш стійкими, так як їх здобуття вимагає інтегрованих зусиль. Отримані знання перетворюються у переконання, які дозволяють студентові активно розвиватись, так як сформовані здатності до узагальнення, систематизації, критичної оцінки та інтерпретації тощо стають основою для самовдосконалення. Емоційність, що виникає у процесі вирішення проблемних завдань викликає підйом інтелектуальної спроможності, активізує дослідницьку діяльність. Переживання «ситуації успіху» супроводжується почуттям задоволення від процесу та результату навчальної діяльності, що також позитивно впливає на її ефективність в цілому.

Отже, проблемне навчання у вищому навчальному закладі – це творча, емоційно насичена праця викладача і студентів, яка потребує цілеспрямованості та відповідальності. Проблемність у навчанні стає синонімом самостійності та якості навчання, що задовольняє сучасні вимоги модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграційних процесів.

Використані джерела

1. Богомаз І.В. Система вищого інженерного образования с позиции проективной философии / І.В. Богомаз // Открытое образование. – 2006. – № 1. – С. 3-7.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. /С.С. Вітвицька. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 384с.
3. Розробка освітніх програм. Методичні рекомендації / Автори: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова/ За ред. В.Г. Кременя. – К. : ДП «НБУ «Пріоритети», 2014. – 120 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. Посібник / М.М. Фіцула. – Київ: Академвидав, 2006. – 560 с.

Skorik T.

THE METHODS OF PROBLEMATIC EDUCATION AS A WAY OF IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION IN UNIVERSITIES

The level of education quality depends not only on the professional and general professional competence, but more on formation of his independence and creativity, on the ability to self-improvement and self-development.

One of the possible solutions to this problem may be widespread use of problem-based learning methods which promote thinking activation of students, directing at finding new ways and independence in solving tasks, teaching to be self-employment and organization, develop creativity. Purpose of the article is to analyze the meaning and importance of problematic education methods and their impact on the quality of education in universities.

Solving educational problems is possible only if student has a sufficient level of knowledge and ways of life that are enough to start searching of unknown and to find a way of solving the problem. The basis for the creation of educational problem is specially organized problematic situation by teacher into which the students are getting into during the learning process. Therefore carrying classes which use problematic education methods requires from teacher detailed preparation.

Problematic education is based on getting by students of new knowledge through theoretical and practical solution of problems and tasks that are created for this in problematic situations. Depending on the level of autonomy of students in educational activities it is used the appropriate method of problematic education: problem statement, part-searching and research.

The advantages of problematic education should be emphasized that they are built on the basis of the mental activity of students, which make knowledge more stable, as their acquisition requires integrated efforts. The knowledge received turn into convictions that allow students to develop very active, as formed ability to generalize, systematization, critical evaluation and interpretation and so on become the basis for improvement.

Problematic education in universities – it is a creative work of teachers and students that requires commitment, great willpower, high responsibility. Various methods of problematic education stimulate interest to the study of the subject, promote solid learning, their wider use, which generally increases the efficiency of the educational process.

Key words: *problematic education, the methods of problematic education, problematic situation, professional competence, quality of education.*

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.